

Səfəvilər dövlətinin banisi, sərkərdə və şair

Görkəmli dövlət xadimi Şah İsmayıl Xətai, tam adıyla desək - Əbül Müzəffər İsmayıl ibn Heydər əs-Səfəvi. Uzun müddət Ərdəbil hakimi olmuş Şeyx Heydər ailəsində 1487-ci il iyul ayında anadan olub. O, ata tərəfdən Şeyx Səfiəddin nəslindəndir. Şah İsmayılın atası Şeyx Heydər, babası Şeyx Cüneyd idi. Xətainin anası Aləmşah bəyim isə Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin qızı, Sultan Yaqubun bacısı idi.

Şeyx Heydər hakimiyyət uğrunda döyüşlərdə öldürüldükdən sonra övladları Ağqoyunlu hökmdarları tərəfindən təqib edilib, bir müddət həbsdə saxlanılıb. Ona hələ İsmayılın 2 yaşı var idi. Bir müddət anası və qardaşları - Sultanəli və İbrahim ilə birlikdə Şirazda həbsdə qalıb. Beşillik həbs həyatından sonra Ağqoyunlu hökmdarı Rüstəm Bayanduri onları İstəxr qalasından azad edərək, Ərdəbilə yola salıb. Lakin çox keçmədən tutduğu əməlindən peşman olan Rüstəm Bayanduri İsmayılı yaxalamaq üçün onu təqib etdirir. Səbəb isə döyüş zamanı İsmayılın böyük qardaşı Sultanəlinin şücaət göstərməsi olub. Bundan qorxuya düşən Rüstəm Bayanduri beş min nəfərlik süvari göndərərək Ərdəbilə ələ keçirəndə, İsmayıl və qardaşını tapa bilmir. Tərəfdarları onu bir müddət Ərdəbildə, sonra isə Rəştə gizlədirlər. İsmayıl azadlığa çıxdıqdan sonra görkəmli alim Şəmsəddin Lahicidən ərəb, fars dillərini öyrənib, bir sıra elmlərə yiyələnib.

Uşaqlıqdan çətinliklərə məruz qalan İsmayıl 12 yaşında mübarizəyə qoşulur. Ağqoyunlular arasında gedən hakimiyyət çekişməsi İsmayılın şah olması üçün münbit zəmin yaradır. Qızılbaşların köməyi ilə İsmayıl bu şəraitdən istifadə edərək yaxın tərəfdarları ilə birgə Ərdəbilə doğru yürüş edir. O, əfşarlar, qacar, təkəli, zülqədər və digər tayfalarından öz ordusuna adamlar toplaşa bilər. Öncə Ərdəbilə yürüş edən İsmayıl sonralar da ciddi qələbələr qazanmış, 1501-ci ildə Təbrizə daxil olmuşdur. Özü nü şah elan edən şah İsmayıl 1503-cü ildə Ağqoyunlu hökmdarı Sultan Muradı məğlub edir. Beləliklə də Ağqoyunlu hakimiyyətinin sonu çatır. Yaratdığı Səfəvilər dövlətinin ərazisi Şah İsmayıl Xətainin uğurlu siyasəti və hərbi yürüşləri sayəsində xeyli genişlənir. İmperiyanın adı Səfəvilər İsmayılın ulu babası, Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin adından götürülmüşdür.

Cox qısa müddətdə Şah İsmayıl Şeybani xanın rəhbərlik etdiyi özbək xanlığını tutmuş, Osmanlı imperiyasının sərhədlərinə qədər uzanan qüdrətli bir dövlət yaratmağı bacarmışdır. O, hakimiyyətinin sonu çatır. Yaratdığı Səfəvilər dövlətinin ərazisi Şah İsmayıl Xətainin uğurlu siyasəti və hərbi yürüşləri sayəsində xeyli genişlənir. İmperiyanın adı Səfəvilər İsmayılın ulu babası, Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin adından götürülmüşdür.

tinin onuncu ilində bütün İrani və İraqı özünə tabe etdirir, həmçinin Şəki hökmdarlığını, Şirvanşahları, gürcü çarlarını da özündən asılı vəziyyətə salır. Şah İsmayıl Xətai dahi strateq idi. Döyüşlərdə onun qoşunu aypara şəklində hücum keçərdi. Bu düzülüş zəif mərkəzə və güclü cinahlara malik olurdu. Bu isə o deməkdir ki, düşmən zəif mərkəzi əzməklə məşğul olduğu zaman güclü cinahlar onu əhatəyə alır, qoşunu darmadağın edirdi.

Şah İsmayıl hakimiyyətinin ilk illərində Osmanlılarla ciddi mübarizə aparmır. Həmin dövrdə Osmanlı sultanı Bəyazidlə münasibətləri o qədər yaxşı olmasa da, daha sonra əlaqələr istiləşməyə doğru gedir. Osmanlılar üç il son-

ra, yəni 1504-cü ildə Səfəvilər dövlətini tanıyır.

Şah İsmayıl Xətai döyüşlərdə yenilməyən sərkərdə idi. İstisna yalnız Çaldıran döyüşü oldu. 1514-cü ildə Osmanlı sultanı Səlim Yavuzla döyüşdə məğlub olan Xətai müharibələrdən əl çəkərək dövlətin daxili işləri ilə məşğul olur. O, ilk dəfə türk dilini rəsmi dövlət dili elan edən dövlət başçısıdır.

Dövlət başçısı olmasına

yəsinə yüksəlib, diplomatik yazışmalarda istifadə edilib.

Gözəl səsə malik olan Şah İsmayıl bərbət adlanan alətdə gözəl çalır və oxuyurdu. Rəvayətə görə, o, həm də dərviş paltarı geyinib məmləkəti gəzib-dolaşar və xalqın dərd-səri ilə maraqlanarmış.

1524-cü ildə Səfəvilər imperiyasının qurucusu Şah İsmayıl Xətai ömrünün 37-ci baharında həyatla vidalaşır. Qarabağ düzündə ov etdikdən sonra Ərdəbilə geri qayıdan Xətai yolda ağır xəstələnir. O, Ərdəbildən Təbrizə yollansa da, Sərab yaxınlığındakı Məntqutay adlı yerdə halı pisləşir. Təbiblərin müdaxiləsinə baxmayaraq, onun həyatını xilas etmək mümkün olmur. Onu Ərdəbildə Şeyx Səfi məqbərəsində dəfn edirlər. Gənc yaşında dünyasını dəyişsə də, onun hakimiyyəti illərində Səfəvilər imperiyası Yaxın Şərqi ən güclü dövlətlərdən birinə çevrilir. Şah İsmayıl Xətai vahid Azərbaycan dövləti yaratmaq üçün əlindən gələni əsirgəməyib. Bu gün də Şah İsmayıl Azərbaycan xalqının siyasi və mədəni tarixinin ən parlaq səhifələrindən birinin yaradıcısı kimi tanınır.

Musa BAĞIRLI,
"Respublika".